

Časopis „Poslovne studije”, 2016, 15–16:
Rad primljen: 16.05.2016.
Rad odobren: 06.06.2016.

UDK 338.124.4:339.727.22
DOI: 10.7251/POS1616043A
Originalan naučni rad

Dr Srđan Amidžić¹
Dr Siniša Kurteš²
Dr Perica Rajčević³

UTICAJ STRANE POMOĆI NA PRIVREDNI RAST I KONKURENTNOST ZEMLJE

Rezime: *Zdrava ekonomska logika nalaže da bi zemlje primaoci strane pomoći što ranije trebalo da stvore uslove u kojima bi se oslobodile ovog tipa spoljnog uticaja i uslovljenih izvora finansiranja u pravcu neuslovljenih izvora finansiranja. To podrazumijeva mogućnost finansiranja na međunarodnom tržištu kapitala, ali i postojanje odgovarajućeg kreditnog rejtinga. Jasno je da su ovakva kretanja uslovljena kroz jačanje konkurentne pozicije privrede, kao i postavljanje njene proizvodne baze na zdrave osnove. Empirijski podaci ukazuju na primjeru Bosne i Hercegovine, koja je kao zemlja primila više pomoći posmatrano per capita nego bilo koja evropska zemlja pod Maršalovim planom, a što nije donijelo očekivane rezultate u pravcu ubrzanog ekonomskog rasta. Zavisnost od priliva pomoći podrazumijeva gubljenje političkog i ekonomskog suvereniteta zemlje primaoca i presudno utiče na pravac njenog daljeg privrednog razvoja. S druge strane, značajnije učešće ovih komponenti finansijskih tokova ukazuje na postojanje određenih poremećaja u privredi zemalja primalaca pomoći, ali istovremeno omogućava ovim privredama da se izoluju od kretanja na svjetskom tržištu. Sam proces kreiranja rezervi odvija se nezavisno od konkurentnosti, tj. performansi privrede zemlje primaoca, što posljednično vodi rastu cijena rada na tržištu radne snage i time apresijaciji realnog deviznog kursa, te apresijaciji nominalnog deviznog kursa na deviznom tržištu. Posebnu oblast u okviru strane pomoći predstavljaju efekti pomoći za*

¹ Docent, Ekonomski fakultet Univerziteta u Banjoj Luci, Majke Jugovića 4, Banja Luka, srdjan.amidzic@efbl.org.

² Docent, Ekonomski fakultet Univerziteta u Banjoj Luci, Majke Jugovića 4, Banja Luka, sinisa.kurtes@efbl.org.

³ Doktor ekonomskih nauka, Agencija za osiguranje depozita Bosne i Hercegovine, Vase Pelagića 11a, Banja Luka, prajcevic@yahoo.com.

obrazovanje i zdravstvo na stopu rasta GDP-a, koja je različita po zemljama u zavisnosti od stepena njihovog razvoja.

Ključne riječi: *pomoć, privredni rast, konkurentnost, zavisnost, devizni priliv.*

JEL klasifikacija: *H62, H63, H69*

UVOD

Poseban segment finansijskih tokova, a naročito malih, tranzitornih i nerazvijenih privreda, čini kretanje strane pomoći kao veoma bitnog segmenta njihovog kapitalnog računa. Rastuća pažnja koja se odnosi na tokove pomoći ističe njihov kompleksni karakter i nedovoljno aktiviranje potencijala za ekonomski razvoj, koje one imaju. Posebno je to značajno za javne politike u zemljama koje imaju izrazito visok priliv pomoći, a kakve po pravilu jesu zemlje čijoj grupi po nivou razvijenosti pripada i naša ekonomija. Ono što se ističe kao problem, uprkos obimnom i konstantnom prilivu ovih sredstava u pomenutu grupu zemalja, jeste to da se veoma malo primljenog novca investira u razvoj, odnosno osnovni oblici upotrebe su tekuća potrošnja, neproaktivno investiranje i imobilizovanje u gotovinskom obliku („ispod slamarica“). Ulaganja su uglavnom usmjerena na izgradnju kuća i razvoj poljoprivredne proizvodnje, dok s druge strane pomoći utiču na poboljšanje, odnosno smanjenje siromaštva i podizanje raspoloživog dohotka stanovništva koje ih je primilo.

Zemlje donatori su poslije sloma komunizma, početkom devedesetih, promijenile način pružanja pomoći, stavljajući naglasak na programe stabilizacije i strukturnog prilagođavanja uz pomoć MMF-a i Svjetske banke. Time je pomoć postala uslovljena ostvarivanjem postavljenih makroekonomskih ciljeva, s tim što su neke zemlje donatori stavile naglasak na cjelokupne programe, odnosno podršku budžetima ili pojedinim sektorima. Korisnicima je na taj način ostavljena mogućnost korišćenja pomoći za razne namjene, uključujući i one koje se tiču periodičnih rashoda ili razvoja institucija. S druge strane, imamo i pristup koji je podrazumijevao stvaranje fondova na globalnom nivou koji bi doprinijeli rješavanju određenih problema koji imaju globalni karakter.

Zavisnost od priliva pomoći podrazumijeva gubljenje političkog i ekonomskog suvereniteta zemlje primaoca, tako da bi svaka zemlja što prije trebalo da se oslobodi vanjskih uticaja ove vrste i okrene se „uobičajenim“ izvorima finansiranja. Za ovu grupu zemalja postavlja se pitanje procjene neto dobitka u smislu kako međunarodnog kreditnog rejtinga, tako i neposrednih finansijskih uslova, kada se porede međunarodne finansijske institucije i međunarodno finansijsko tržište kao potencijalni izvori finansiranja.

S druge strane, značajnije učešće ovih komponenti finansijskih tokova ukazuje na postojanje određenih poremećaja u privredi zemalja primalaca pomoći, ali istovremeno omogućava ovim privredama da se izoluju od kretanja na svjetskom tržištu. Suštinski, u procesu kreiranja deviznih rezervi zemlje postoji značajno procentualno učešće ovih sredstava, tako da se sam proces kreiranja rezervi odvija nezavisno od konkurentnosti, tj. performansi privrede zemlje primaoca. Prevažodni uticaj ogleda se kroz rast cijene rada na tržištu radne snage i time apresijaciju realnog deviznog kursa, te apresijaciju nominalnog deviznog kursa na deviznom tržištu. Kad je riječ o ukupnim efektima strane pomoći na stopu privrednog rasta zemalja u razvoju, veći broj studija ukazuje na izostanak pozitivnog, odnosno na negativno dejstvo. To ukazuje na potrebu daljeg proučavanja faktora koji ograničavaju korišćenje ovog oblika transfera za finansiranje ekonomskog razvoja.

Istraživanje tokova i strukture upotrebe strane pomoći treba da formuliše preporuke za jačanje tržišnih mehanizama alokacije, doprinese jasnijem definisanju javnih politika u ovoj oblasti i pruži osnov za analizu mogućih scenarija ovih tokova u budućnosti. Ova sredstva moraju biti jedan od osnovnih faktora jačanja institucija, preduzetništva i ubrzavanja procesa tranzicije u zemljama na nižem nivou razvoja.

1. UTICAJ STRANE POMOĆI NA PRIVREDU ZEMLJE

Dok, sa jedne strane, sve više zemalja u razvoju postaje sposobno da se zadužuje na međunarodnom finansijskom tržištu, uključujući i tržište obveznica, pod sve povoljnijim uslovima, istovremeno se na ovom tržištu javljaju i vladine, odnosno nevladine organizacije za pružanje pomoći u okviru manje ili više precizno definisanih programa za određene nam-

jene (Harford, Klein, Tilmes 2005, 284). Zapaža se tendencija smanjenja pomoći iz javnih izvora u odnosu na porast pomoći iz privatnih izvora i doznaka, imajući u vidu da čak i pokloni od strane nevladinih organizacija prevazilaze nekoncesionirane zajmove od strane vlada već od 2002. godine (Nikolić 2006).

Sam proces donacija odvijao se u dva pravca, gdje oba kanala kretanja pomoći podrazumijevaju postojanje određenih uslova i standarda koji se moraju poštovati i koje definišu donatori. Prvi način distribucije pomoći podrazumijeva pružanje pomoći, stavljajući naglasak na programe stabilizacije i strukturnog prilagođavanja uz pomoć MMF-a i Svjetske banke. Time je pomoć postala uslovljena ostvarivanjem postavljenih makroekonomskih ciljeva, s tim što su neke zemlje donatori stavile naglasak na cjelokupne programe, odnosno podršku budžetima ili pojedinim sektorima. Korisnicima je na taj način ostavljena mogućnost korišćenja pomoći za razne namjene, uključujući i one koje se tiču periodičnih rashoda ili razvoja institucija. Drugi pristup se sastojao u stvaranju fondova za specifične pojedine namjene na globalnom nivou, kao što je, na primjer, suzbijanje pojedinih bolesti (Jameson, Radelet 2005, 2).

Problem kod pružanja pomoći je što se ona sve više javlja kao instrument spoljne politike, umjesto da bude usmjerena na najsiromašnije zemlje i slojeve stanovništva, odnosno na ostvarivanje određenih ekonomskih ciljeva, što se odražava na smanjivanje multilateralnih u korist bilateralnih oblika pomoći, budući da je kroz njih lakše kontrolisati i uslovljavati pomoć nego kroz međunarodne institucije. Pritom, vlade u ulozi bilateralnih davalaca mogu imati veću slobodu u pogledu izbora isporučilaca, što se nepovoljno odražava na konkurenciju među njima. Ovo je u izvjesnoj mjeri nadoknađeno pojavom novih zemalja davalaca pomoći (Kina, Indija, Rusija).

Kao što nalaže zdrava ekonomska logika, zemlje primaoci stranih pomoći trebalo bi što ranije da stvore uslove u kojima bi se oslobodile ovog tipa spoljnog uticaja i uslovljenih izvora finansiranja u pravcu neuslovljenih izvora finansiranja. To podrazumijeva mogućnost finansiranja na međunarodnom tržištu kapitala, ali i postojanje odgovarajućeg kreditnog rejtinga. Jasno je da su ovakva kretanja uslovljena jačanjem konkurentske pozicije privrede, kao i postavljanjem njene proizvodne baze na zdrave osnove.

Uticaj pomoći na privredne tokove i kretanja u zemlji moramo posmatrati kroz prizmu globalnih procesa privatizacije, deregulacije, liberalizacije, konkurencije i inovacije, koji su deregulatori institucionalnih barijera ekonomskom razvoju i ljudskom blagostanju sa razvijanjem „tragedije zajedničke imovine” i „problematičnog državnog intervencionizma“. Državni suverenitet se svjesno predaje globalnom tržištu, koje poboljšava efikasnost i produktivnost, snižava cijene i kontroliše inflatorne tendencije. Neoliberalizam je sumnjičav prema demokratiji i zakonu većine (koji udara na prava pojedinaca) i favorizuje upravljanje preko eksperata i korporativne elite (da bi se izolovale suvišne institucije, kao što je centralna banka). Neoliberalna država, po pravilu, favorizuje integritet finansijskog sistema i solventnost finansijskih institucija. Neoliberalizam snižava zarade, povećava eksploataciju radnika, povećava nesigurnost na poslu i eliminiše zaštitu na radu. Država preuzima veći dio rizika, a privatni sistem veći dio profita. Neoliberalizam ne gleda blagonaklono na naciju, a liberalna država, kao faktor konkurentnosti na globalnom tržištu, mobilise nacionalizam u promociji poslovne klime preduzetničkog duha sa naglašenim individualnim slobodama (Ristić i Ristić 2015, 213–229).

Posebnu oblast u okviru strane pomoći predstavljaju efekti pomoći za obrazovanje i zdravstvo na stopu rasta GDP-a koja je različita po zemljama u zavisnosti od stepena njihovog razvoja (Baldacci et al. 2005, 42). Mnogostruko su veći u zemljama sa niskim GDP-om po stanovniku u odnosu na zemlje sa srednjim nivoom, pri čemu postoji snažna međusobna veza između kapitala uloženog u obrazovanje i onog koji je uložen u zdravstvo. Pomoć za potrebe obrazovanja znatno je povećana od strane vodećih zemalja donatora u okviru njihove zvanične pomoći za razvoj, naročito od devedesetih godina (Jamison, Radelet 2005). Prema stručnjacima MMF-a koji su se bavili načinima korišćenja pomoći (Baldacci et al. 2005), efekti pomoći za obrazovanje i zdravstvo na stopu rasta BDP-a veoma su različiti po zemljama, zavisno od stepena njihovog razvoja, tj. mnogostruko su veći u zemljama sa niskim BDP-om po stanovniku u odnosu na zemlje sa srednjim nivoom, pri čemu postoji snažna međusobna veza između kapitala uloženog u obrazovanje i onog koji je uložen u zdravstvo.

Međutim, uticaj ta dva vida pomoći kao načina za unapređenje ljudskog kapitala na privredni rast ne mora, po ovim autorima, biti uvijek poziti-

van, budući da bi se smanjivao u mjeri u kojoj ovi oblici javne potrošnje doprinose pretjeranoj javnoj potrošnji, a time i fiskalnom deficitu i obrnuto, ako se oni posmatraju kao oblik smanjivanja fiskalnog opterećenja i stimulacije domaće tražnje. Njihova istraživanja (Baldacci et al. 2005) u zemljama u razvoju pokazuju da se pozitivan uticaj kod obrazovanja zasniva kako na tekućim, tako i na ranijim ulaganjima, pošto se efekti realizuju u dužem periodu, dok se kod ulaganja u zdravstvo ovaj uticaj može dovesti u korelaciju samo sa tekućim ulaganjima, imajući u vidu da nema odloženih efekata. Povećanju izdataka za zdravstvenu zaštitu može se pripisati do jedne trećine porasta BDP-a, pri čemu se porast životnog vijeka od jedne godine dovodi u vezu sa povećanjem rasta BDP-a od četiri procentna poena kako u zemljama u razvoju, tako i u razvijenim zemljama (Bloom, Canning, Sevilla 2004, 1–13).

Pozitivni uticaj pomoći za obrazovanje na privredni rast potvrđen je na osnovu visokog stepena korelacije stope upisanih učenika, odnosno trajanja školovanja, izraženog brojem godina školovanja i rasta GDP-a, pri čemu se oko dvije trećine neposrednih efekata realizuje tokom prvih pet godina, a preostala trećina u narednih pet godina (Baldacci et al. 2005, 42). Istovremeno se simulacijom utvrdilo da porast ulaganja u obrazovanje u iznosu od jednog procentnog poena GDP-a povećava broj godina obrazovanja za tri godine i rast GDP-a od 1,5 procentnih poena tokom 15 godina, smanjujući na taj način stopu siromašnih za oko 17%. Pritom, odgovarajući porast izdataka za zdravstvo povećava stopu preživljavanja djece za 0,5 procentnih poena uz istu stopu porasta GDP-a po stanovniku, što bi dovelo do kumulativnog smanjivanja stope siromaštva za oko 12%.

2. EFIKASNOST I EFEKTIVNOST STRANE POMOĆI

Pitanje efikasnosti strane pomoći zemljama u razvoju, sa stanovišta njenog doprinosa njihovom privrednom rastu, već je dugi niz godina kontroverzno, pri čemu su se iskristalisala tri osnovna stanovišta (Jameson, Radelet 2005, 2). Prema prvom, pomoć nema pozitivno dejstvo na privredni rast, a može imati i negativno dejstvo, budući da rasipa sredstva na loše projekte, potkopava privatno preduzetništvo i podstiče korupciju. Prema drugom, pomoć ima u prosjeku pozitivno dejstvo na privredni rast, ali uz opadajuće

prinose. Prema trećem i najzastupljenijem stanovištu, pomoć može imati pozitivno dejstvo na privredni rast samo u zemljama sa odgovarajućim politikama i institucijama.

S druge strane, polazeći od jedne razrađenije kategorizacije pomoći na tri sektora (socijalni, privredni i sektor hrane, pri čemu u prvi spadaju zdravstvo, obrazovanje i snabdijevanje vodom i sanitarnim uslugama, a u drugi energija, saobraćaj i komunikacije), a imajući u vidu vrijeme uticaja (kratkoročni i dugoročni, pri čemu se prvi vezuje za ekonomsku, a drugi za socijalnu pomoć) i vrstu donatora (multilateralni i bilateralni), izvode se sljedeći zaključci (Rajan, Subramanian 2005). Prvo, dugoročni uticaj je teže utvrditi nego kratkoročni. Drugo, dugoročni privredni rast reaguje na socijalnu i privrednu pomoć preko njihovog uticaja na fizički i ljudski kapital, ali ne i na pomoć u hrani, pri čemu multilateralna pomoć ima drugačiju uslovljenost u odnosu na bilateralnu i trebalo bi da je manje vezana za isporučioce iz zemalja donatora, a više za ispunjavanje makroekonomskih uslova. Treće, nije utvrđena značajnija korelacija bilo koje vrste pomoći i privrednog rasta.

Pitanje da li pomoć podstiče privredni rast smatra se kontroverznom i otvorenim, imajući u vidu da, za razliku od regresione analize, koja nije uspostavila vezu između pomoći i privrednog rasta, novija teorija ocjenjuje da uticaj pomoći na privredni rast postoji, ali da je znatno manji nego što je proizlazilo na osnovu ranijih studija. Zapravo, veći broj studija ukazuje da, pored pogrešnog upravljanja i korupcije, moraju postojati dodatni razlozi zašto pomoć nema očekivanu efikasnost (ova neefikasnost je posebno izražena u zemljama tropskog područja) u podsticanju privrednog rasta.

U studiji koja je obuhvatala veći broj zemalja u razvoju, Rajan i Subramanian ukazali su na to da, na primjer, na obim pomoći ima uticaj trenutna situacija u datoj zemlji, kao kada na porast pomoći djeluje prirodna katastrofa, uslovljavajući negativnu korelaciju pomoći i privrednog rasta u istom periodu. Njihova studija je utvrdila da ne postoji dovoljno dokaza o snažnom pozitivnom djelovanju pomoći na privredni rast (takav odnos postoji samo za period od dvije decenije koji obuhvata osamdesete i devedesete godine prošlog vijeka, ali samo ako se uključe i ekstremni podaci (*outliers*)). Ona je na dugi rok od četrdeset godina ustanovila značajniju negativnu korelaciju između njih, dok je kod ostala tri od ukupno pet

posmatranih perioda takođe negativna, ali beznačajna, što ne daje povod za definitivne zaključke. Pritom čak nije utvrđen bilo kakav dokaz da pomoć efikasnije djeluje u uslovima bolje ekonomske politike, ili boljeg institucionalnog ili geografskog okvira, ili da su pojedine vrste pomoći djelotvornije od drugih. Otuda oni zaključuju da, radi povećanja djelotvornosti pomoći, treba utvrditi šta je to u ovom obliku transfera, odnosno subvencionisanih kredita, što onemogućava pozitivan uticaj na privredni rast, imajući, između ostalog, u vidu da razne vrste pomoći, posmatrano kako po izvorima tako i po namjenama, imaju slične efekte, budući da ih vlade zemalja korisnica smatraju dijelom jednog istog izvora sredstava i tome prilagođavaju svoju javnu potrošnju. To znači da se može govoriti o dugoročnim negativnim efektima pomoći kroz smanjivanje potreba za rastom fiskalnih prihoda, čime se potreba za rastom pomoći ugrađuje na duži rok u fiskalnu ravnotežu, stvarajući dugoročnu zavisnost od pomoći (Azam et al. 1999).

Regresione analize (Rajan, Subramanian 2005) koje polaze od prosječnog rasta BDP-a po stanovniku, kao zavisne promjenljive, i prosječnog učešća godišnje pomoći u BDP-u, kao osnovne nezavisne promenljive, sa podacima iz više zemalja, možda ne uzimaju dovoljno u obzir sve različitosti među zemljama. Pritom su od mnoštva mogućih regresora koristili početni nivo dohotka, prosječni životni vijek, mjeru kvaliteta institucija, mjeru kvaliteta politike, mjeru uticaja geografskog položaja, eksterne šokove izražene kroz prosječan rast i varijabilnost odnosa razmjene, javne rashode i revolucije. Rezultati su pokazali da je u četiri od pet slučajeva koeficijent koji se dobija za pomoć negativnog predznaka, kao i da je značajan samo u slučaju najdužeg perioda (1960–2000), kada ukazuje da bi porast pomoći u odnosu na BDP od jednog procentnog poena smanjio dugoročnu stopu privrednog rasta za oko 0,07 procentnih poena. Međutim, ovakav rezultat treba uzimati s rezervom zbog problema endogenosti, kao u slučaju kada porast pomoći reflektuje želju donatora da neutrališu siromaštvo uzrokovano niskim privrednim rastom, što implicira negativnu korelaciju ako se ne uzima u obzir vremensko zaostajanje efekata pomoći.

Za razliku od ove negativne korelacije, pozitivna se, po ovim autorima, može očekivati u mjeri u kojoj su donatori motivisani prevashodno efikasnošću korišćenja pomoći, nasuprot želji da smanje patnje stanovništva. Ipak, oni

zaključuju da je ovako mjeran uticaj pomoći na privredni rast zanemarljiv. Takođe, stavljajući stopu rasta proizvodnje po radniku u odnos sa učešćem pomoći u BDP-u, Rajan i Subramanian ukazuju da bi ovaj koeficijent trebalo da bude jednak proizvodu učešća kapitala u dohotku, učešća investirane pomoći u ukupnoj pomoći i koeficijenta proizvodnja kapital. Polazeći od pretpostavke da se cjelokupan iznos pomoći investira, da je udio kapitala u dohotku 0,35 (Bosworth, Collins 2003, 2) i uzimajući u obzir da je prosječan koeficijent proizvodnja kapital izračunat regresijom 0,45, dobili su koeficijent od 0,16, zaključivši da bi rast učešća pomoći u BDP-u od jednog procentnog poena dugoročnu stopu privrednog rasta povećao za 0,16 procenata, odnosno ako je dio pomoći utrošen ili izgubljen, umjesto da bude u cijelosti investiran, ovaj rast bi bio približno 0,1. U principu, ovaj koeficijent bi trebalo, prema njima, da bude sličan onome za učešće investicija u BDP-u, mada ima mišljenja (Barro, Martin 1995) da je kod investicija znatno manji i da iznosi 0,03.

Moguće negativno djelovanje strane pomoći se odvija u dva pravca, koji u krajnjoj liniji podrazumijevaju pad izvozne konkurentnosti i, samim tim, stope privrednog rasta. Prvo, po osnovu priliva deviznih sredstava koja nisu rezultat konkurentne pozicije države već se javljaju nezavisno od izvoznih karakteristika zemlje, dolazi do neopravdane apresijacije nominalnog deviznog kursa koji vodi apresijaciji realnog deviznog kursa i daljem padu konkurentne pozicije zemlje primaoca pomoći. Ovo, naravno, važi ukoliko polazimo od režima fleksibilnog deviznog kursa, dok u uslovima fiksnog deviznog kursa inicijalno nemamo apresijaciju nominalnog deviznog kursa radi obaveze monetarnih autoriteta na očuvanje stabilnosti deviznog kursa, ali se postavlja pitanje, u uslovima permanentnog gubitka deviznih rezervi i pada konkurentnosti uz definisan nivo pomoći, koliko je dugo režim fiksnog deviznog kursa održiv. Drugo, po osnovu strane pomoći dolazi do rasta tražnje na domaćem tržištu faktora proizvodnje, naročito radne snage, što vodi rastu cijene ovih faktora, apresijaciji realnog deviznog kursa i padu konkurentnosti na svjetskom tržištu. Ako tome dodamo i negativni Ballasa-Samuelsonov efekat, imamo dodatni pad konkurentnosti i profitabilnosti.

S druge strane, negativni uticaj na izvozni sektor izostaje u mjeri u kojoj se dobijena pomoć troši na uvoz kapitalnih dobara i konsultantskih usluga

ili domaću robu čija ponuda nije ograničena, tako da nemamo rast ovih cijena (npr. nekvalifikovana radna snaga). Što se veći dio pomoći utroši na uvoz, to će biti manji uticaj pomoći bilo na devizni kurs, odnosno porast vrijednosti domaće valute, bilo na porast vrijednosti domaće radne snage, dok što se veći dio pomoći utroši na radno intenzivne proizvode, odnosno usluge, to će biti veći efekat na porast vrijednosti radne snage. Ukratko, svi faktori koji vode stvaranju preduslova za stabilniji budući rast, a finansirani su iz sredstava strane pomoći, smatraju se faktorima koji doprinose rastu konkurentnosti i profitabilnosti.

Rajan i Subramanian ukazuju na dokaze o direktnoj povezanosti pomoći, precijenjenosti deviznog kursa⁴ i smanjenja konkurentnosti na osnovu rastuće pozitivne korelacije pomoći i precijenjenosti kursa u većem broju zemalja u razvoju, ali upozoravaju na to da slabije makroekonomske performanse zemlje mogu biti rezultat precijenjenosti deviznog kursa same po sebi, a ne pomoći, što bi značilo da se pomoći neopravdano pripisuje ono što je, zapravo, krivica politike deviznog kursa. Ipak, oni zaključuju da je osnovni problem kako onemogućiti djelovanje pomoći na precijenjenost deviznog kursa, imajući u vidu da pozitivna korelacija između pomoći i precijenjenosti deviznog kursa postaje sve jača, budući da se efekti precijenjenosti kumuliraju na dugi rok. To predstavlja zajedničku karakteristiku pomoći i doznaka, ali se kod pomoći, za razliku od doznaka, javlja i dodatni efekat na fiskalnu ravnotežu.

3. KRETANJE STRANE POMOĆI BOSNI I HERCEGOVINI

Nakon potpisivanja Dejtonskog sporazuma, međunarodna zajednica je plasirala enormna finansijska sredstva i pružila značajnu logističku podršku Bosni i Hercegovini. Empirijski podaci ukazuju na činjenicu da je Bosna i Hercegovina primila više pomoći posmatrano *per capita* nego bilo koja

---

⁴ Autori za mjerenje uticaja precijenjenosti deviznog kursa koriste regresiranje realnog deviznog kursa sa nivoom dohotka po stanovniku po paritetu kupovne snage PPP (purchasing power parity), odražavajući odnos Balassa-Samuelson, po kome će realni devizni kurs valute jedne zemlje apresirati sa rastom produktivnosti njenog sektora koji proizvodi robu koja učestvuje u međunarodnoj razmjeni, odnosno rastom dohotka u skladu sa Frenkelovom (2004) metodom. Mjere precijenjenosti deviznog kursa bili bi reziduali ove regresije kao razlike između regresijom predviđenih ravnotežnih i stvarnih deviznih kurseva.

evropska zemlja pod Maršalovim planom.⁵ Uprkos ovako značajnim iznosima spoljne pomoći u godinama neposredno nakon rata, Bosna i Hercegovina nije ostvarila značajniji privredni ili institucionalni pomak, dok je od 2000. godine evidentno postepeno smanjenje intenziteta ovih tokova.

U okviru politike regulisanja spoljne ravnoteže, pomoć i doznake su od velikog značaja za pokrivanje, prije svega, deficita u bilansu tekućih transakcija, koji, u cilju održavanja makroekonomske stabilnosti, po kriterijumu Evropske banke za obnovu i razvoj (EBRD), ne bi trebalo da prelazi 7% GDP-a. Postizanje spoljne ravnoteže se u slučaju Bosne i Hercegovine pokazalo teže ostvarivim od postizanja fiskalne ravnoteže, imajući u vidu da fiskalni deficit, po kriterijumu iste institucije, ne bi trebalo da prelazi 5% GDP-a.

Ako sada posmatramo tokove neto razvojne pomoći u regionu, treba znati da ona obuhvata grantove oficijelnih agencija članova Komiteta za razvojnu pomoć (Development Assistance Committee, DAC), multilateralnih institucija, nečlanica DAC-a, kao i zajmove isplaćene po značajno povoljnijim uslovima u pravcu promovisanja ekonomskog razvoja, rasta i realizacije ciljeva iz socijalne sfere u zemljama koje su na DAC-ovoj listi primalaca ove pomoći. U početku, pomoć je imala za cilj da neutrališe efekte ratova i podigne nivo domaće potrošnje kao vid podrške novoj vlasti. Tokom realizacije pomoći, do izražaja je došla tendencija promjene njene strukture, pri čemu se od kraja 2000. godine težište pomjeralo sa humanitarne, preko sredstava za obnovu porušene infrastrukture, da bi nakon tog perioda postala prevashodno razvojna, kao i od bespovratne pomoći prema kreditima pod povoljnim uslovima (da bi se kredit kvalifikovao kao pomoć, treba da ima odgovarajući nivo tzv. elementa poklona kao odnosa između razlike nominalne vrijednosti kredita i zbira sadašnjih vrijednosti budućih tokova otplata izračunatih primjenom reprezentativne kamatne stope i nominalne vrijednosti kredita). Pomenuti zajmovi podrazumijevaju postojanje grantovskog dijela u iznosu ne manjem od 25% (obračunati po stopi od 10 odsto popusta). Koncesionirani krediti koji zadovoljavaju ovaj kriterijum odnose se na razvojnu pomoć, prije svega u okviru strukturnog

⁵ Maršalov plan, službeno nazvan Plan evropske obnove, bio je službeni plan SAD o obnovi poslijeratne Evrope i suzbijanju uticaja komunizma nakon Drugog svjetskog rata. Zadatak izrade plana dobio je Džordž Maršal i njegove kolege iz Stejt departmenta, a ponajviše su uz Maršala doprinijeli Vilijem Klejton i Džordž Kenan. Plan obnove je napravljen na sastanku između država učesnica Plana 12. jula 1947.

prilagođavanja i obnove infrastrukture, dok se bespovratna pomoć odnosi na tehničku pomoć i pomoć za humanitarne, odnosno socijalne namjene. Opadanje učešća bespovratne pomoći prati sve veći značaj njenih segmenata, tehničke, odnosno razvojne pomoći na štetu humanitarne.

Tabela 1. Apsolutni iznosi neto zvanične pomoći razvoju (\$) (The World Bank)

Godina	Zemlja primalac					
	Albanija	Bosna i Hercegovina	Hrvatska	Srbija	Makedonija	Crna Gora
1992.	409.640.000	15.690.000	10.000			
1993.	270.680.000	70.240.000			3.320.000	
1994.	163.100.000	408.570.000	109.660.000	49.220.000	104.260.000	
1995.	180.600.000	965.800.000	53.280.000	95.060.000	78.800.000	
1996.	226.550.000	851.810.000	133.310.000	69.510.000	105.390.000	
1997.	168.110.000	862.050.000	40.360.000	97.360.000	98.290.000	
1998.	268.620.000	914.970.000	39.380.000	108.230.000	104.910.000	
1999.	488.150.000	1.286.240.000	48.470.000	707.400.000	276.830.000	
2000.	317.850.000	737.930.000	65.510.000	1.134.270.000	250.190.000	
2001.	268.530.000	640.080.000	123.810.000	1.304.180.000	247.200.000	
2002.	307.420.000	555.780.000	142.720.000	2.084.640.000	273.530.000	
2003.	354.500.000	541.920.000	120.700.000	1.320.180.000	265.730.000	8.140.000
2004.	299.950.000	686.220.000	119.660.000	1.157.710.000	263.440.000	20.130.000
2005.	319.140.000	548.520.000	123.460.000	1.066.360.000	227.300.000	3.860.000
2006.	321.780.000	534.980.000	203.820.000	1.577.620.000	205.250.000	95.590.000
2007.	307.450.000	599.890.000	162.910.000	840.870.000	200.920.000	105.720.000
2008.	363.270.000	466.930.000	241.580.000	973.150.000	204.710.000	104.860.000
2009.	356.960.000	414.310.000	168.820.000	614.040.000	192.470.000	75.030.000
2010.	340.700.000	510.370.000	150.710.000	659.870.000	187.170.000	80.280.000
2011.	349.000.000	624.200.000	280..	1378.200.000	193.100.00	124.100.00
2012.	341.620.000	571.130.000	-	1.089.870.000	148.940.000	103.220.00

Ako posmatramo apsolutne vrijednosti koje se odnose na neto zvaničnu pomoć razvoju, možemo primijetiti da u ukupnoj vrijednosti u odnosu na zemlje regiona Bosna i Hercegovina ima najveće učešće, koje je još

značajnije ukoliko se posmatraju relativni odnosi. U radu ćemo posmatrati dvadesetogodišnji period od 1992. do 2012, jer je u tom periodu Bosna i Hercegovina ostvarila najveći priliv strane pomoći, kao i mogućnost da u tom periodu vršimo komparaciju sa zemljama regiona.

Tabela 2. Per capita iznosi neto zvanične pomoći razvoju (\$) (The World Bank)

Godina	Zemlja primalac					
	Albanija	Bosna i Hercegovina	Hrvatska	Srbija	Makedonija	Crna Gora
1992.	125	4				
1993.	84	19			2	
1994.	51	118	24	6	53	
1995.	57	290	11	12	40	
1996.	73	258	30	9	53	
1997.	54	256	9	13	60	
1998.	87	263	9	14	33	
1999.	159	357	11	94	24	
2000.	103	200	15	151	21	
2001.	87	171	28	174	23	
2002.	99	147	32	278	135	
2003.	114	143	27	176	131	13
2004.	96	181	27	155	130	32
2005.	102	145	28	143	112	6
2006.	102	141	46	213	100	152
2007.	97	159	37	114	98	168
2008.	114	124	54	132	100	167
2009.	112	110	38	84	94	119
2010.	106	136	34	90	91	127
2011.	111	162	0	190	92	200
2012.	122	149	0	151	71	166

Kako možemo primijetiti, maksimalan iznos *per capita* neto zvanične pomoći razvoju ostvaren je u Bosni i Hercegovini 1999. godine i veći je za čak 28,42% u odnosu na sljedeću najvišu vrijednost. Takođe, primjetno je da su rijetke godine u posmatranoj vremenskoj seriji kada je bilo koja od zemalja regiona imala veći priliv strane pomoći u odnosu na Bosnu i Hercegovinu. Jedino veće odstupanje imamo 2002. i 2003. godine, kada se kao najveći primalac strane pomoći izdvaja Srbija, a kao posljedica ratnih dešavanja u Srbiji. Godine 2011. i 2012, Srbija i Crna Gora primaju nešto veće iznose pomoći, što je zapravo posljedica nešto sporijeg povlačenja sredstava od strane Bosne i Hercegovine zbog političkih problema zbog kojih ni budžet BiH nije uopšte u toj godini usvojen, a formiranje Savjeta ministara je potrajalo 16 mjeseci. Ako bismo posmatrali cjelokupnu seriju, sa izuzetkom tako drastičnih okolnosti, evidentan je visok stepen zavisnosti Bosne i Hercegovine od ove vrste pomoći, dok se obim pomoći koji pristize ne smanjuje očekivanim tempom, što ukazuje na neefikasnost tranzitornih procesa u Bosni i Hercegovini i, generalno, privrede naše zemlje.

Posmatrajući Bosnu i Hercegovinu u mirnodopskim uslovima, sa njenom složenom unutrašnjom organizacionom strukturom i nastojanjima da postane dio Evropske unije, te ostvarenim prilivima strane pomoći, neophodno je izvršiti analizu efekata strane pomoći na privredni život naše zemlje. U nastavku posmatramo neke od segmenata socijalno-ekonomskog života našeg društva koji su trebali da budu unaprijeđeni, a na bazi primljene strane pomoći u proteklom periodu.

Prema nalazima Svjetske banke (World Bank 2010 World Development Indicators), Bosna i Hercegovina ima potencijal da ostvari rast GDP-a u iznosu od 6%, podstičući reformske procese u pravcu slobodnog tržišta i finansijske i ekonomske liberalizacije. Poslovna regulativa je promijenjena i unaprijeđena. Takođe, neophodno vrijeme za rješavanje birokratskih pitanja, kao što su dozvole i registracija, smanjeno je, iako ovaj proces i dalje ostaje relativno dugotrajan za „redovne građana“ i strane investitore i na taj način ne podstiče investicije. Ističemo da je ovaj problem rasprostranjen i prisutan u svim zemljama regiona. Nadalje, postoji značajan napredak u oblasti harmonizacije poreza i stabilan rast stranih direktnih investicija.

Ipak, s druge strane, strane i direktne investicije u Bosnu i Hercegovinu su na najnižem nivou, ne samo u regionu nego među svim zemljama koje se nalaze u procesu tranzicije. Dalje, postoji čitav niz socijalno-ekonomskih pitanja koja su ostala neriješena i čije unapređenje u načelu podrazumijeva složena i zahtjevna rješenja. Na primjer, postojanje visoke stope nezaposlenosti od 27,9% (ILO), sa značajnim odstupanjem mladih u odnosu na standarde, tačnije četiri puta je veće u odnosu na prosjek EU. Nadalje, u 2004. gotovo 20% populacije je živjelo ispod linije siromaštva, a 30% bilo je veoma blizu linije siromaštva (IMF), dok je prema podacima *UNDP's Human Development Report* od 2015. Bosna i Hercegovina rangirana kao 85. u svijetu.

Drugi indikator, jasno povezan sa ovim visokim stopama nezaposlenosti i značajnim nivoom siromaštva, odnosi se na broj građana koji iskazuju želju da napuste svoju zemlju. Ovaj iznos se permanentno povećava, tako da je u 2012. godini 81% lica koja pripadaju mlađoj populaciji željelo napustiti zemlju.

Još jedna briga svojstvena čitavoj regiji odnosi se na činjenicu da Bosna i Hercegovina još uvijek ima problema sa izrazito visokim nivoom korupcije. Prema podacima *Transparency International's Corruption Perceptions Index 2014*, Bosna i Hercegovina se nalazi na 80. mjestu od 174 zemlje, što je pogoršanje u odnosu na 2013. godinu, kada se nalazila na 72. mjestu. Za prosječnog građanina Bosne i Hercegovine, milijarde evra strane pomoći namijenjenih za procese rekonstrukcije i razvojne strategije u godinama nakon ratnih dešavanja nisu donijele mnogo napretka. Prosječan stanovnik Bosne i Hercegovine je nezaposlen, a ukoliko ima sreće da radi, onda je vjerovatno slabo plaćen i izdržava tri člana porodice. Dok god pitanja nezaposlenosti, socijalno-ekonomske nejednakosti i korupcije ne zauzmu odgovarajuće pozicije u našem društvu, Bosna i Hercegovina će zaostajati za susjednim zemljama. Zaključujemo da je potrebna bolja koordinacija međunarodne pomoći i veća komplementarnost i selektivnost pojedinih programa pomoći, imajući u vidu smanjivanje pomoći, uz prelazak sa tzv. postkonfliktne na onu koja je orijentisana na povećanje rasta i smanjivanje nejednakosti.

ZAKLJUČAK

Posmatrano sa aspekta privrednih kretanja, možemo zaključiti da je pomoć određeni vid izolacije i pokazatelj strukturnih ekonomskih poremećaja, jer privreda zemlje koja se značajnije oslanja na prijem stranih pomoći pokazuje vlastitu nesposobnost za samostalno funkcionisanje i uključivanje u globalne privredne tokove. Priliv stranih pomoći vodi situaciji u kojoj zemlja primalac ostvaruje devizne prilive i rast deviznih rezervi zemlje nezavisno od konkurentnosti zemlje. Posljedično, to vodi apresijaciji nominalnog deviznog kursa i time se stvara pritisak na apresijaciju realnog deviznog kursa, te dolazi do pada globalne konkurentske pozicije i daje se pogrešna slika o nivou stvarne spoljne neravnoteže. Takođe, usljed rasta tražnje za dobrima i uslugama, imamo rast cijena dobara i usluga, čim je pritisak na apresijaciju realnog deviznog kursa dvolinijski.

U teoriji, ovi negativni efekti pomoći bi se mogli neutralisati kroz korigovanje politike deviznog kursa, kao i politike nadnice, što bi, u suštini, podrazumijevalo da se jedno netržišno djelovanje želi poništiti drugim netržišnim djelovanjem, a što je praktično veoma upitno. Postavlja se pitanje adekvatne politike i intenziteta ovih djelovanja, koji bi morali biti takvi da se prevaziđe spoznajni jaz, kao i jazovi ekonomskih politika u odlučivanju, implementaciji i realizaciji.

Suštinski efekti pomoći među državama odgovaraju efektima koje imaju državna pomoć ili subvencije. Državna pomoć ili subvencije su jedan od široko korištenih i legitimnih instrumenata jačanja privrede svake zemlje, jačanja konkurentnosti domaćih kompanija i podsticanja rasta i razvoja. Međutim, iskustvo mnogih zemalja pokazuje da je to i instrument koji mnoge vlade koriste radi podrške preduzećima i/ili sektorima koji dugoročno ne mogu imati pozitivne efekte na ekonomiju zemlje. Upravo je ova realnost razlog zbog kojeg je sistem državne pomoći u EU centralizovan i monitoring državne pomoći u svim zemljama članicama je delegiran supranacionalnoj instituciji. Akcioni plan državne pomoći EU je iz tih razloga i usmjeren na dugoročno smanjenje učešća subvencija u BDP-u svake zemlje i prelaz sa vertikalne pomoći koja cilja određene industrije na horizontalnu pomoć koja cilja male i srednje biznise, istraživanje i razvoj, investicije u inovativne tehnologije, kao i programe zaštite životne sredine.

Jasno je da literatura koja se bavi ovom problematikom nije dala jednoznačan odgovor koji su to faktori koji sprečavaju pozitivne učinke međunarodne pomoći na privredni rast i razvoj kako bi se prilagodili tokovi i karakter međunarodne pomoći. Programiranje međunarodne razvojne pomoći predstavlja složen proces identifikacije potreba, odnosno prioriteta ciljeva unutar pojedinačnih sektora, definisanje aktivnosti, procedura, kao i vremenskih rokova u postupku pripreme i selekcije prijedloga projekata koji treba da doprinesu realizaciji utvrđenih ciljeva. Otuda bi pomoć trebalo usmjeravati u investicije, odnosno humanitarne namjene kojima se, u ograničenom periodu, nadoknađuju ili neutrališu posljedice djelovanja određenih jednokratnih netržišnih faktora, kao što su prirodne katastrofe, ratovi, sankcije, veći politički i socijalni poremećaji i sl., odnosno smanjuju ljudske patnje tokom određenog perioda. Pomoć ne bi smjela imati trajni, pa čak ni dugoročni karakter kako bi se izbjeglo stvaranje zavisnosti, političke uslovljenosti ili vezanosti za isporuke iz određenih zemalja.

LITERATURA

1. Adams, Richard and Page, John. 2003. *International migration, remittances and poverty in developing countries*, World Bank working paper 3179.
2. Jean-Paul Azam et al. 1999. *Aid dependance reconsidered*, World Bank working paper 2144.
3. Emanuele Baldacci et al. 2005. *What does it take to help the poor*, IMF Finance and Development, volume 42.
4. Barro, Robert and Martin, Xavier. 1995. *Tecnological diffusion, convergence and growth*, NBER Working Paper 5151.
5. Bosworth, Barry and Collins, Susan. 2003. *The empirics of growth: an update*, Brookings Papers on Economic Activity, vol. 34, issue 2.
6. Harford, Tim and Klein, Michael and Tilmes, Klaus. 2005. *The future of aid: The rise of the undergrowth*, The World bank group, private sector development. Working paper 284.

7. Jameson, Dean and Radelet, Steven. 2005. *Making aid smarter*, IMF Finance and Development, volume 42, number 2.
8. Nikolić, Mihailo. 2006. *Makroekonomski efekti pomoći i doznaka*, Narodna banka Srbije, Centar za istraživanje, Odeljenje za platni bilans.
9. Rajan, Raghuram and Subramanian, Arvind. 2005. *Aid and Growth: What undermines aid's impact on growth?*, IMF WP/05/127.
10. Ristić, Kristijan i Ristić Žarko. 2015. "Realni sektor i globalna finansijalizacija". *Poslovne studije časopis za poslovnu teoriju i praksu*. 213-229.